

מעדני שבת

פרשת כי תשא תשפ"ד

גליון שפ"ט-שנה שמינית

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

מלאכת טוחן

כתיב 'אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם', אחת מהל"ט מלאכות היא טוחן.

הרמב"ם (שבת ז' ה') כתב המחתיך את הירק מעט מעט לבשלו הרי זה חייב שזו המלאכה תולדת טחינה, שהטוחן לוקח גוף אחד ומחלקו לגופים הרבה, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן, וכן הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב הרי זה תולדת טחינה.

השו"ע פוסק המחתיך הירק דק דק חייב. הביאור הלכה מביא רש"י שמפרש מחתכו דק דק מיירי בחתיכות קטנות כעין טחינה אבל בחתיכות גדולות קצת אין דרך הטחינה בכך אך כ"ז לענין חיוב אבל לענין איסור יש לזהר מאד בזה דכבר כתב היראים דשיעור דקותן לא נודע לנו. בספר זכור ושמור כותב שיותר מחמשה מלי מטר אין חשש.

האגרות משה (או"ח ד' ע"ד אות ג) דן האם איסור טחינה בירקות הוא דווקא כשחותך דק דק באורך וברוחב כטחינת קמח או גם כשחותך באורך לבד או ברוחב לבד כמו שעושים בגזר ומלפפונים, ונוטה שם להתיר ורק רצועות דקות אסור. אך יש פוסקים שחולקים עליו ואוסרים.

אשל אברהם מסתפק בחותך חתיכה אחת דק מחתיכה גדולה אם יש בזה משום טוחן או דלמא טוחן הוא דוקא כשחותך חתיכה גדול לכמה חתיכות דקות.

החזו"א (נ"ז) כתב שאין חילוק בין דבר יבש שמתפרד לרסיסים נפרדים ובין דבר רטוב שמתדבק בטחינתו לגוש עב, ומביא ראיה מהתוספתא שיש איסור טוחן בדבילה וגרוגרות שנכתשין אע"פ שמתדבקים יחד. האג"מ מפקפק.

סמוך לסעודה

הרמ"א כתב המחתיך הירק דק דק חייב משום טוחן רק כשחותך ומניח אבל אם לאכלו מיד הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי. וה"ה דאחד יכול לחתוך לצורך אחרים והם יאכלו מיד. הטעם דלא שייך שם טחינה כשמחתיך בסכין אלא בטוחן להניח אבל כדי לאכול מיד שרי שהרי לא אסרו על האדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות א"כ הוי דרך אכילתו בכך.

ומ"מ אסור לטחון בכלי המיוחד לכך אע"פ שהוא סמוך לסעודה. המ"ב כתב שיש מפקפקין על היתר זה וגם בב"י כתב שאף מי שמכוין לאכול מיד ג"כ יזהר לחתוך לחתיכות גדולות קצת.

החזו"א כתב דלא התירו סמוך לסעודה רק חיתוך דק דק דכיון דעיקר החיתוך הוא דרך אכילה אין חילוק בין חתיכות קטנות וגדולות והכל מקרי דרך אכילה אבל ריסוק היינו כתישה כמעשה הטחינה ממש ואין זו דרך אכילה אלא תיקון המאכל על צורה אחרת אין אכילתו מיד מהני. האגלי טל (טוחן סעי' י"א) כתב שההיתר לאלתר נאמר רק בירקות או פירות שהם מאכל בפני עצמם אבל לא בפלפלין או תבלין אף שצריך לאכול המאכל המתובל בהן לאלתר. וכן אין ההיתר נאמר רק בדבר מאכל אבל לפרך בשמים בידינו כדי שיהיה ריחו נודף להריח בו לאלתר אסור. ומביא ראיה ממה שאמרו בגמ' ביצה שאסור לכתוש עפר כדי לכסות בו מיד דם שחיטה. לדעת החזו"א אין ראיה מכותש עפר כי אין היתר לאלתר בריסוק.

בדבר שאינו גידולי קרקע

השו"ע (סעי' ט') כתב מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין כי אין טחינה אלא בגידולי קרקע. ומה"ט מותר לטחון ביצים בשבת. ומ"מ אסור לטחון בכלי המיוחד לכך, ולכן אוסר השו"ע לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות.

הרמ"א כתב שאפי' הכי אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות, דהואיל ואינן יכולין לאכלו בלא חיתוך, קמשוי לה אוכל. המ"ב מפרש כי יש פוסקים דס"ל דבהמה נמי מקרי גידולי קרקע לפי שהיא ניזונת מן הקרקע, ואפי' הכי מותר לאדם לחתוך בשר כי יש פוסקים דס"ל דאין שייך טחינה באוכלין שראוין לאכול כמו שהן, מכיון שאין צריך טחינה דאי בעי אכיל ליה כמות שהוא שלם, ולכן בדבר שאינו נאכל בלא חיתוך והחיתוך משוי ליה אוכל שייך בו טחינה. ומיירי בחותך ומניח שיאכלו העופות לאחר שעה אבל בחותך לפנייהם שיאכלו מיד שרי.

המ"ב (ס"ק מ"ה) מביא מדברי הגמ' והפוסקים שהמפרך חתיכת עץ שנרקב ועושה ממנו אבקה וכן המפרך צרור עפר חייב משום טוחן. וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהן או השף לשון של מתכת חייב משישוף בכל שהוא. וקשה הא עפר וברזל אינן גידולי קרקע.

החזו"א כתב שמה שאמרו דאין טחינה אלא בגדולי קרקע הוא באוכלים דוקא, שאוכל שאינו ג"ק אין בו טוחן.

טוחן אחר טוחן

הרמ"א (שכ"א י"ב) כתב מותר לפרר לחם לפני התרנגולים, דהואיל וכבר נטחון אין לחוש, דאין טוחן אחר טוחן. הביאור הלכה כתב אבל לא בכלי המיוחדת לכתשיה כגון לכתוש מצה במכתשת אסור. יש שפרשו שכמו שאין בישול אחר בישול כמו כן אין טוחן אחר שכבר נטחון פעם אבל החזו"א מפרש שטוחן הוא רק בדבר המחובר בחיבור טבעי ולא כשנתחבר ע"י אדם.

השו"ע (ש"ב ז') כתב טיט שעל בגדו משפשפו מבפנים דלא מוכחא מלתא לאתחזווי כמלבן אבל לא בחוץ דדמי למלבן ומגררו בצפורן, ויש מפרשים דה"מ לח, אבל יבש אסור דהוי טוחן. רבי עקיבא איגר שם תמה כיון דמתחלה היה מפורר וע"י יבשות נדבק ונעשה מחובר יחד דאין טחינה אחר טחינה. מכח זה כותב השביתת שבת דלא אמרו אין טוחן אחר טוחן בדבר שחזר לגמרי למצבו הראשון.

התפארת ישראל (כלכלת שבת) אוסר לרסק תפוח אדמה מבושלין משום טוחן. החזו"א (נ"ח) חולק וס"ל שבישולו מפקיעתו ממלאכת טוחן כיון שטחינתו נוחה ואין שם מלאכה עלה ודוקא אם התרככו היטב ע"י הבישול. אבל אסור למרוח אבוקדו על לחם דהא טוחנו כשמרסקו (אך האג"מ ס"ל שאין טוחן בדבר שנשאר דבוק לאחר ריסוקו).

שינוי

השו"ע (סעי' ז') כתב מותר לדרך פלפלין, אפילו הרבה יחד, והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה כיון שהוא ע"י שינוי. הבית יוסף מביא שבלי הלקט שמקשה דכיון דכדרכו חייב משום טוחן א"כ על ידי שינוי ליהוי פטור אבל אסור ולמה הוא מותר לגמרי. ומיישב דקתא דסכינא שינוי גמור הוא דבין מדוך של עץ למדוך של אבן הוי שינוי וקתא דסכינא הוי שינוי גמור הילכך מותר לכתחלה.

כתיב (לא, יח) 'ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת', רש"י מפרש ככלתו כתיב חסר, שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן, שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. בספר אש תמיד (להרב ישראל מאיר דרוק שליט"א) תמה מדוע התורה מבטת מתנה זו בכלה שנתנה לחתן יותר משאר מתנות, ויותר קשה הא הכלה לא נמסרת לחתן במתנה אלא האשה נקנית בכסף, וכן למה נקט הפסוק לשון של כלה ולא לשון של מתנה. ומפרש כל מתנה דעלמא אדם מקבלה בחינם אבל בכלה אע"פ שבודאי הוא מתנה כי הרי האשה שוה יותר מפרוטה מ"מ הרי הוא צריך לקדשה בפרוטה, וכן הוא בתורה האדם לא מקבלה בחינם אלא רק לאחר שהוא עושה פעולה כדי לקנותה, אז מקבל הוא את התורה במתנה.

כתיב (לא, יג) 'אך את שבתותי תשמורו', הכא כתיב תחלה פרשת המשכן ואח"כ פרשת שבת, ובפ' ויקהל אמר משה בהיפך. החתם סופר מפרש דהמשכן בא לכפרה לכפר בו ע"י הקרבנות, ואמרו חז"ל (זבחים ז'): חטאת קודמת לעולה דתחלה צריך לרצות לכפר עליו בקרבן חטאת ואח"כ יבוא הדורן דהיינו העולה, ולכן קודם מביאים כפרה במשכן ושוב שומרים שבת, אבל לאחר מעשה העגל שחטאו בע"ז ואמרו חז"ל (שבת ק"ח:): דכל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו כל עוונותיו, אז גם שבת בא לכפרה לכפר על עון החמור מכולן על ע"ז, ושאר הקרבנות באו לכפר על עוונות הקלים ממנו, לכן הקדים משה פרשת שבת.

איתא בגמ' (מגילה כה:): מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם פשיטא מהו דתימא ליחוש לכבודן של ישראל קמ"ל כל שכן דניחא להו דהויא להו כפרה אבל עגל שני נקרא ולא מתרגם משום יקרא דאהרן קפדי. המשך חכמה מפרש דבני ישראל דלא הוה ליה כפרה שלמה דכתיב (לב, לד) "וביום פקדי ופקדתי" ואמרו חז"ל אין לך כל דור שאינו נוטל אונקיל אחת מחטא העגל לכן מתרגם כי היכי דלהוי להו כפרה אבל באהרן שנתכפר לגמרי לכן אינו מתרגם משום יקרא דאהרן.

כתיב (לב, כ) 'זיקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל', רש"י פרשת חקת כתב כשם שהעגל טימא כל העוסקין בו, כך פרה מטמאה כל העוסקין בה, וכשם שנטהרו באפרו, שנאמר ויזר על פני המים וגו', כך ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו'. שם משמואל תמה הא לא באה להם טהרה ע"י אפרו אלא מיתת הדרוקן. ודוחק לומר דקאי על כלל ישראל שנתקיים בהם ובערת הרע מקרבך, ונשאר הכלל טהור כי אין המשל דומה לנמשל.

ומיישב שרש"י כאן כותב שנתכוון לבודקם כסוטות, ומפרש הענין דמים המאררים באשר נמחו לתוכן האלות הכתובות בספר, וכאשר באו בה המים, אם האשה נטמאה ויש בה כחות רעים אז האלות בבחינת מצא מין את מינו ונמשכו ונדבקו בה ועשו בה חורבן, אבל אם טהורה היא אז כתיב 'ונקתה ונזרעה זרע', כי מעט הפסולת שהיתה נמצאת בה מתולדה נמשכת אל המים, והיא נשארה נקיה ביותר, כי לעולם המיעוט נגרר אחר הרוב, ע"כ ונזרעה זרע. וכן היא בכאן כשבאו מים אלו לתוך גוף טמא מטומאת עבודה זרה מצא מין את מינו ונדבקו בו כחות החורבן עד שמת בהדרוקן. ומי שלא נטמא בעגל לא במעשה ולא שמח בלבו, אלא שמ"מ לא נקה מעון מחמת שלא מיחה וכה"ג, לזה היו המים לתועלת ולטהרה, שמעט שמץ שהיה בו נמשך ונדבק במים, וכל העדה נשארו נקיים וטהורים ממש כענין הסוטה, כי המיעוט נגרר אחר הרוב.